

РОЗДІЛ ІХ. СОЦІОЛІНГВІСТИКА

АРХЕТИПНІ РИСИ СЛЕНГОВИХ ВТОРИННИХ НОМІНАЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Тетяна РУСАНОВСЬКА (Кіровоград)

У статті розглядаються вторинні номінації в українському та німецькому сленгу, досліджується роль сленгу у загальній демократизації сучасного мовного дискурсу. На основі компаративного аналізу сленгових вторинних номінацій частин тіла в українській та німецькій мовах визначаються основні напрямки семантичної трансформації слова та роль архетипів несвідомого у цьому процесі.

The paper is devoted to the secondary nominations of Ukrainian and German slang and its role in the general democratization of present-day discourse. Based on comparative analysis of body parts secondary nominations in Ukrainian and German slang, the main directions of semantic word-transformations and the role of archetypes of the unconscious in this process are defined.

Однією із сучасних тенденцій мовного розвитку дослідники визначають демократизацію мовного дискурсу, наслідком якої є поширення сленгової лексики у загальномовному вжитку. Причиною цього є «прагнення до вільного, позбавленого тиску норм розвитку мовлення, зближення літературної та не літературної форм мовлення, наближення до живомовної стихії. У зміщувані та зміщенні стильових пропорцій імпліцитно виявляється протест проти застарілих норм та спрямованість на витворення нового зразка в мовленні – соціально-психологічний фактор еволюції мови» [3, 23]. Тож метою даної розвідки є дослідити роль сленгу у загальній демократизації мовного дискурсу, для реалізації якої необхідним є виконання наступних завдань: а) аналіз сленгових вторинних номінацій з метою визначення основних напрямків та тенденцій семантичної трансформації слова у сленгу; б) вивчення впливу архетипів несвідомого на семантичне переосмислення слова у сленгу. Предметом дослідження є вторинні номінації частин тіла українського та німецького сленгу.

Не зважаючи на стійкий інтерес лінгвістів до сленгу та тривалу історію його дослідження, на сьогодні можна знайти різні тлумачення цього поняття та неоднозначність вживання його у мовознавчих дискурсах поряд з такими поняттями як жаргон та арго. Не заглиблюючись у історію виникнення та дослідження лінгвістичних явищ, які іменуються цими мовознавчими термінами, нам все ж слід сформулювати робоче визначення сленгу, на яке ми будемо опиратися у ході даної розвідки.

Визначення діалектів та соціолектів (різновидами яких є арго, жаргон) будується на протиставленні з нормованою літературною мовою. Як діалекти, так і соціолекти містять особливості (переважно лексичні та

фразеологічні), притаманні певній спільноті, об'єднаній за спільними територіальними чи соціальними (професія, вік, стать, сфери інтересів і под.) ознаками. Хоча сленг певною мірою також можна визначити як соціолект, адже так чи інакше він властивий соціально-культурній спільноті (виділяють міський, молодіжний, військовий, студентський сленг), однак залежність його від певних соціальних ознак є значно меншою, ніж, наприклад, у жаргону чи арго. Сленгові притаманна більша відкритість та «розгерметизована» структура [3, 20]. Якщо межі жаргону та арго можна більш-менш чітко окреслити, то дана операція зі сленгом буде більш проблематичною, адже він акумулює у собі елементи арго, жаргону, діалектів, однак має дещо відмінну від них інтенцію.

Головною метою використання сленгової лексики є не прагнення відокремитися чи зберегти таємничість спілкування, а скоріше позиціонувати себе як неофіційного співрозмовника, спонукати до невимушеної та зниженої за стилем розмови. Сленг має ефект «розвантаження» атмосфери розмови через відхід від усталених мовних норм та правил. Тож комунікативна вага сленгу поступається місцем його репрезентативній значущості. «У невимушеному спілкуванні люди, які користуються сленгом, можуть ототожнювати себе з конкретними соціальними групами (молодь, бізнесмени, представники певної професії, філателісти, п'яниці тощо). Іншими словами, у сленгу домінує репрезентативна, а не комунікативна і тим більше не криптологічна (функція кодування, засекречення – Т.В) функція» [4, 44]. Основними комунікативними намірами мовця є охарактеризувати, виразити себе, заявити про свою індивідуальність за допомогою мовних засобів. Таким чином, мова сленгу чітко усвідомлюється і використовується як засіб самоствердження

Однак сленг не є самостійною структурою, а базується на загальнонародній мові, одиниці якої по-новому переосмислюються і переоцінюються у сленговому вживанні. «Нові повторні номінації явищ відповідають їх новій інтерпретації та оцінці, так що, на противагу, наприклад, до арго, сленг не виконує криптологічної функції» [8, 19].

Сленг, як і будь-яке новоутворення у мові, експлікує креативний потенціал мовця. «Бажання творити щось нове, власне, цілком особисте і автентичне коріниться глибоко у людській природі. Особливо це стосується мови, в якій людина переважно «грає», прагнучи до абсурдного, смішного через переосмислення усталених понять» [10, 21]. При продукуванні сленгових номінацій мовець виявляє неабиякі лінгвокреативні здібності, іронічний асоціативний розум, здатність до мовної гри, почуття гумору.

Сленг значною мірою є експресивним та завжди виражає оцінне ставлення мовця до позначуваного (найчастіше негативне), його суб'єктивні почуття і настрої. До того ж використання зниженої лексики

може мати певний терапевтичний ефект завдяки можливості через мову «виплеснути емоції», виразити нагромаджені афекти у мові: «Хто дає собі волю у мові, не потребує допомоги терапевта» [10, 22].

Таким чином, сленг є вторинною (похідною) мовною системою ненормативних одиниць (найчастіше лексичних та фразеологічних), якому властиві відкритість, знижений стиль, експресивність та здебільшого негативна оцінність.

Традиційно говорять про певну зниженість лексики соціальних діалектів, про її вульгарний характер, та якщо поглянути на неї «зсередини» то можна розпізнати її внутрішню «філософію» та національно-культурну специфіку. Сленг є частиною так званого народного здорового глузду, у ньому знаходиться вираження народний гумор, його сміхова культура. Більша частина сленгової лексики зводиться до обмеженого числа сміхових архетипів, які є універсальними для різних мов (людське тіло, його фізіологія, побут, назви і характеристики людей, емоції, спілкування і т.п.) Отже, через призму сленгової лексики можна спостерігати мікрокосм її носіїв, які безперечно буде мати як певні національно-культурні риси, так і відображатиме архетипи колективного несвідомого.

У свідомості колективне несвідоме представлене сукупністю яскраво виражених нахилів та особливим розумінням речей. «Архетипи – це досвіди органічного буття взагалі, накопичені мільйонними повторами і згущенні в типи. Тому в цих архетипах представлені всі досвіди, які здавна зустрічались на нашій планеті. І чим частішими та інтенсивнішими вони були, тим яскравіше виступають в архетипах» [7, 473].

На мовному рівні архетипи колективного несвідомого виявляються у способах номінації реалій, у особливостях розуміння та тлумачення предметів та явищ оточуючого світу та світу внутрішнього. Серед архетипних рис вторинної номінації можна назвати персоніфікацію, антропоцентризм, біо- та зоометризм, синестезія та інші. Головним принципом, що лежить в основі сприйняття і відтворення світу людською свідомістю, є антропометричний принцип, який можна звести до крилатого вислову: «людина – міра всіх речей». Таким чином, архетипи колективного несвідомого більшою чи меншою мірою визначають напрям семантичної трансформації слова.

За К. Юнгом, архетипні образи сягають своїм корінням у міфологію і є спільними для всіх рас і часів, що підтверджується його дослідженнями психічно хворих представників негроїдної раси, у фантазіях яких проявлялись мотиви грецької міфології. Ще одним підтвердженням цього є дослідження Дж. Фрезера, який знаходить однакові мотиви, образи, сюжети у міфологічних та релігійних системах і магічних ритуалах різних народів світу [6, 111].

Так, за дослідженнями Дж. Фрезера, у багатьох народів здавна існувало поклоніння деревам. В основу цих вірувань лягли уявлення про дерева та рослини, як жив істоти, а також вмістилища надприродних сил. У міфопоетичних системах різних народів існує ототожнення людини і дерева, що певно пов'язане пов'язане з їх вертикальною структурою. Як зазначав О. Потебня «...ознакою дорослого дерева є те, що воно стоїть перпендикулярно, ...прямо, міцно, що воно високе» [2, 447]. Так, ліс «стоїть», струнке молоде дерево порівнюється з дівчиною. Наприклад в українському фольклорі, який власне є однією з найбагатших скарбниць древніх архетипних уявлень, символами молодої дівчини є калина, тополя, верба, як у народній пісні:

Тонкая высокая тополя: Чорнявая дівчина – то моя. Тонкую високою зрубаю: Чорняву дівчину кохаю.

Вершина тіла ототожнюється з кроною дерева, коріння – з ногами. До того ж дерево володіє певним «вегетативним» кодом, з ним пов'язана символіка плодючості, зростання, процвітання, здоров'я, нового життя і под.

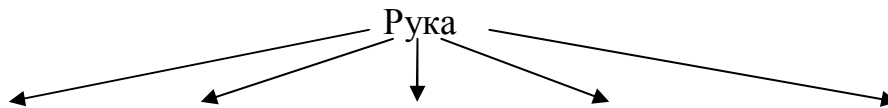
Ототожнення дерева з тілом людини властиве також і німецькій народній поезії та художній творчості. Наприклад: *Auf die Äpfelbäume, die auf die Spree nahm...* [11, 7]. (*На яблуні, які простягли свої скелети у сірий ранок, у чаруючий туман, що закриває вигляд на Шпree.*) У даному уривку *die Skelette* – «Кістяк мерця» [Duden, V] ототожнюється з гіллям та стовбуром дерева. Художній твір, як і народна творчість, зазвичай наскрізно пронизаний такими архетипними уявленнями.

Однак архетипність властива не лише міфу, а й сучасній людині і проявляється вона у сприйнятті і відображенні дійсності. Так серед сленгових номінацій соматизму рука як в українській, так і в німецькій мовах прослідковується ототожнення цієї частини тіла з частиною дерева. В українському сленгу рука номінується *кірч*, у німецькому відповідно *ніч*.

Аналіз семантичної трансформації слова методами когнітивної лінгвістики вимагає побудови моделі переосмислення, яка ймовірно «працює» у ментальному просторі мовця. Тож спробуємо реконструювати когнітивні моделі даних концептів, представивши їх як міжфреймову мережу, що формується п'ятьма базовими фреймами: предметним (сутність характеризується з своїми кількісними, якісними, буттєвими, локативними та темпоральними параметрами), акціональним (предмети, що є учасниками подій, наділяються аргументним ролями), посесивним (виражається відношення посесивності (володіння, приналежності)), ідентифікаційним (представляє відношення категоризації) та компаративним (формується між просторовими зв'язками тотожності, співпадіння та подібності). За допомогою цих фреймів можна структурувати концепт, адже вони відображають основні принципи категоризації та організації вербалізованої інформації про світ [1, 83].

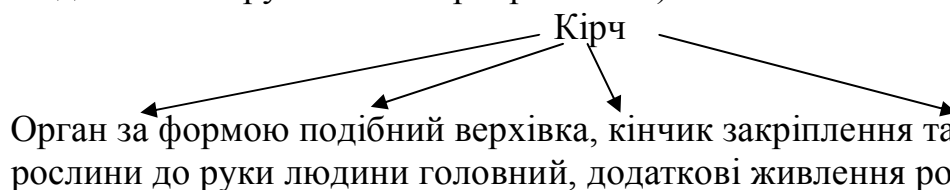
За тлумачним словником: *рука* – «Кожна з двох верхніх кінцівок людини від плечового суглоба до кінчиків пальців» [УТС]; *кірч* – «Пень, викорчований з корінням. // Розгалужене коріння дерев, кущів» [УТС]. Інформація про концепт, що подається тлумачним словником є досить стислою і лише на її основі безперечно не можливо визначити базові фрейми, для цього крім словникових даних залучаються також енциклопедичні та екстралінгвільні знання про концепт.

Предметний фрейм: ДЕЩО (рука) є СТИЛЬКИ (дві), існує ТАК (росте), існує ТАМ (на тілі людини). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (рука) є ДЕЩО-рід (кінцівка). Компаративний фрейм: ТАКЕ (форма) ДЕЧОГО-референту (руки) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-кореляту (палиці, гілки). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (рука) має ДЕЩО-частини (передпліччя, плече, кисть, пальці, долоня) та ДЕЩО-ціле (тіло людини) має ДЕЩО-частину (руки). Акціональний фрейм: ДЕХТО-агенс (рука) виконує дію (слугує основним органом праці). Схематично це можна представити так:

Частина тіла кінцівка за формою подібна плече, передпліччя орган праці людини до палиці, гілки долоня, кисть, пальці

Предметний фрейм: ДЕЩО (кірч) є СТИЛЬКИ (один), існує ТАК (росте), існує ТАМ (на дереві, кущі). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (кірч) є ДЕЩО-рід (орган рослини). Компаративний фрейм: ТАКЕ (форма) ДЕЧОГО-референту (корча) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-кореляту (руки). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (кірч) має ДЕЩО-частини (верхівка, кінчик кореня, головний, бічні та додаткові корені) та ДЕЩО-ціле (рослина) має ДЕЩО-частину (кірч). Акціональний фрейм: ДЕХТО-агенс (кірч) виконує дію (слугує для закріплення рослини, поглинання та транспорту води і розчинених у ній мінеральних речовин та продуктів життєдіяльності ґрунтових мікроорганізмів):

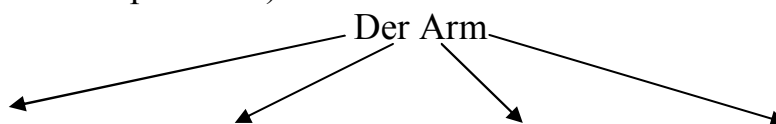

Орган за формою подібний верхівка, кінчик закріплення та рослини до руки людини головний, додаткові живлення рослини корені

Тлумачний словник німецької мови подає такі визначення концептів *der Arm* та *der Ast*: *der Arm*/ Рука – «Besonders als Greif- und Haltorgan dienendes aus Ober- und Unterarm [sowie Hand] bestehendes Körperglied an der rechten bzw. linken Schulter des Menschen» [Duden I]. (Частина тіла на правому та лівому боках людини, що складається з плеча та передпліччя і слугує органом хапання та тримання). *Der Ast*/гілка – «Stärkerer Zweig eines Baumes [der unmittelbar aus dem Stamm hervorgeht]» (Міцна гілка дерева, яка відходить безпосередньо від стовбура) [Duden I].

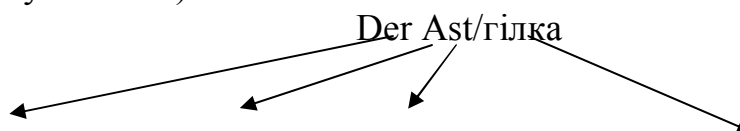
Визначимо базові фрейми даних концептів.

Предметний фрейм: ДЕЩО (Der Arm/рука) є СТИЛЬКИ (дві), існує ТАК (росте), існує ТАМ (на тілі людини). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (рука) є ДЕЩО-рід (кінцівка). Компаративний фрейм: ТАКЕ (форма) ДЕЧОГО-референту (руки) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-кореляту (палиці, гілки). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (рука) має ДЕЩО-частини (передпліччя, плече) та ДЕЩО-ціле (тіло людини) має ДЕЩО-чатину (руки). Акціональний фрейм: ДЕХТО-агенс (рука) виконує дію (служує органом хапання та тримання):

Der Körperglied nach der Form der Ober- und Greif- und Haltorgan ähnlich dem Zweig Unterarm

Предметний фрейм: ДЕЩО (Der Ast/гілка) є СТИЛЬКИ (один), існує ТАК (росте), існує ТАМ (на стовбурі дерева). Таксономічний фрейм: ДЕЩО-вид (гілка) є ДЕЩО-рід (орган рослини). Компаративний фрейм: ТАКЕ (форма) ДЕЧОГО-референту (гілки) є ніби ТАКЕ-форма ДЕЧОГО-кореляту (руки). Посесивний фрейм: ДЕЩО-ціле (гілка) має ДЕЩО-частини (основний стовбур, відгалуження, листя) та ДЕЩО-ціле (дерево) має ДЕЩО-чатину (гілку). Акціональний фрейм: ДЕХТО-агенс (гілка) виконує дію (транспорт води і розчинених у ній мінеральних речовин, фотосинтез у листках).

Das Teil nach der Form der Stamm, die Lieferung und Auflösung des Baums ähnlich dem Arm die Blätter des Wassers mit den Mineralstoffen

З моделей міжфреймової мережі даних концептів очевидно, що їх метафоричне переосмислення як в українській, так і в німецькій мовах відбувається на основі компаративного фрейму – подібності за формою. Однак напрям семантичної трансформації задається архетипною моделлю ототожнення дерева та його частин з людиною та частинами її тіла, якою пронизана народна та художня творчість, міфологія і яка проявляється також на рівні вторинної мовної системи – сленгу.

Дослідження сленгових вторинних номінацій є перспективним для лінгвістики, адже сленгова картина світу викриває актуальні для даної мовної спільноти об'єкт та явища, які знаходять мовне вираження у сленгу, а також дає змогу проникнути у глибинні ментальні процеси, виявити ті підсвідомі константи, які задають напрям семантичної трансформації слів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети // Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – № 9: Проблеми прикладної лінгвістики. – Одеса: Астропринт, 2004. – С. 81-92.
2. Потєбня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – 622 с.
3. Словник сучасного українського сленгу / Укл. Т. Кондратюк. – Харків: Фолю, 2006.
4. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
5. Український тлумачний словник // www.slovnyk.net
6. Фрезер Дж. Золотая ветвь: исследование магии и религии / Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1980. – 831 с.
7. Юнг К. Психологические типы. – Минск: ООО «Попурри», 1998. – 656 с.
8. Autroutsopoulos J.K. Deutsche Jugendsprache: Untersuchung zu ihren Strukturen und Funktionen. – Frankfurt-am-Main, 1998 – 684 S.
9. Duden «Das große Wörterbuch der deutschen Sprache» in 6 Bd. – Mannheim; Wien; Zürich: Bibliographisches Institut, 1976-1981.
10. Ehmann H. Oberaffengal: Neues Lexikon der Jugendsprache. – München: Beck, 1996. – 159 S.
11. Günter de Bruyn. Buridans Esel. – Frankfurt-am-Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997. – 219 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Русановська – аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми когнітивного аналізу вторинних номінацій